

РАТОВАЊЕ ПЕТОГ ПЕШАДИЈСКОГ ПУКА КРАЉА МИЛАНА

Приредио Здравко Ранковић, Колубара–Ваљево, Ваљево 1998, 307

Пети пешадијски пук краља Милана, стационаран у мирнодопском периоду у Ваљевоу, једна је од елитних јединица српске војске која је у балканским ратовима, као и Првом светском рату, прешла дуг ратни пут. Генерално посматрано тај ратни пут је у најважнијим цртама познат, јер су сачувани бројни и разноврсни извори првог реда који о томе говоре. Бољем познавању живота и деловања појединих јединица, поред поменутих извора првог реда, доприносе и ратни дневници, како официра и војника, који су личног карактера, тако и војних формација. У изворима те врсте налазимо податке не само о општим кретањима, већ и свакодневном животу војника и официра, начину попуњавања и покретања јединице, борбеном расположењу и односу према ратним циљевима.

Ратни дневници Петог пешадијског пука краља Милана, обједињени у књизи *Ратовање Петог пешадијског пука краља Милана 1912–1920*, пример су управо такве грађе. Сам рукопис имао је необичан историјат, што је свакако један од разлога због којих се дуго чекало на његово објављивање. Током Априлског рата 1941, Дневник је непознати официр оставио породици Тодосића у селу Миротина код Ариља. Године 1945, преузела га је среска милиција, да би га десет година касније *Народни одбор* Среза ариљског предао *Народном музеју* у Ужицу, где се и сада налази.

Рукопис *Дневника хронолошки* обухвата време од мобилизације пука уочи избијања Првог балканског

рата, до демобилизације резервног састава маја 1920, мада се јединица у мирнодопски гарнизон у Ваљево вратила тек 1924.

У првом делу, под насловом *За Косово – Куманово*, описана је мобилизација резервног састава, попуна и опремљеност пука, као и покрет ка јужним границама, после чега је отпочео Први балкански рат. Наведени су бројни подаци о учешћу у борбама код Куманова, Прилепа и Битоља и транспорту јединице преко Грчке у Скадар, где је требало да са другим српским формацијама помогне црногорској војсци у заузимању тог града. Изнета су занимљива запажања о садејству са другим јединицама, посебно артиљеским, али и грешкама виших команди у руковођењу операцијама, услед чега је долазило до непотребних губитака.

У другом делу, *За Сливницу-Брегалница*, дат је опис учешћа пука у Другом балканском рату, вођеном 1913. против Бугарске. Поред деловања пука на фронту, у саставу Треће армије, аутор *Дневника* осврнуо се и на узроке који су довели до рата између дојучерашњих савезника, пре свега на македонско питање, чиме добијамо увид у став официрског кадра према том проблему који је, разумљиво, био потпуно истоветан са тренутном државном политиком. Дневник се завршава описом демобилизације након рата, односно свођења бројног стања у мирнодопски састав.

Трећи, најзначајнији део, насловљен *Брат је мио које вере био*, посвећен је учешћу у Првом светском

рату од његовог избијања до коначног завршетка операција на северној граници новостворене *Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* почетком 1920. У периоду од почетка рата 1914. до фебруара 1916. вођена су два операцијска дневника. Разлог томе је чињеница да је рат затекао кадровски састав у Косовској Митровици, одакле је пук упућен на југозападну границу, док је део официрског кадра кренуо у Ваљево са задатком да мобилише резервни састав. Тиме ће пук практично бити подељен на две јединице, *Кадровски Пети пешадијски пук краља Милана* и *Пети пешадијски пук краља Милана I позива народне војске*.

Дневник кадровског пука вођен је од објаве рата и у њему се описују борбе на граници у Рашкој области (Санџаку) 1914–1915, одлазак на источну границу где је јединица била ангажована у одбрани Књажевца од Бугара, а затим повлачење преко Црне Горе и северне Албаније до мора, након чега је уследила евакуација на острво Крф. Кадровски пук је 26. фебруара 1916. спојен са пуком првог позива, чиме је та формација српске војске поново постала јединствена. Дневник пука првог позива народне војске знатно је обимнији и богатији подацима. Пук је почетком рата бранио подручје Лознице, а затим у Колубарској бици био задужен за непосредну одбрану Ваљева и области око реке Љиг. Даље су наведени подаци о одбрани границе у јесен 1915, повлачењу преко Црне Горе и Албаније све до реорганизације војске на Крфу фебруара 1916. У даљем тексту Дневник се односи на поново обједињен *Пети пешадијски пук*. У њему се прате одлазак на Солунски фронт, учешће у Кајмакчаланској бици, фронтовски живот и битке за ослобођење Србије у јесен 1918. На крају се налази Дневник о деловању пука 1919. и 1920. у приморју новостворене *Краљевине СХС* и на њеној

северној граници, где се сукобљавао са трупама тзв. *Корушке владе*, све до демобилизације. Резервни састав пука демобилисан је у периоду март-мај 1920.

Дневник пука првог позива подељен је по годинама, с тим што подаци за 1919. и 1920. чине једну целину. У њему су наведени и многи прворазредни извори, попут наређења команде Дринске дивизије упућених пуку, и извештаја команди дивизије о стању на операционом подручју пука. *Дневник* даје јасну слику о унутрашњем животу јединице и расположењу војника и официра. При његовом читању треба у обзир узети и следеће: *Дневник* није дат у изворном облику већ је, као што констатује и приређивач, списе преуредио пуковник Светомир Г. Николић, командант пука, од новембра 1926. до краја 1927, док тачност података својим потписом потврдио пуковник Андрија М. Башановић. Мада тиме не можемо искључити могућност да је пуковник Николић без намере могао изоставити део личних запажања оних који су писали оригиналне белешке, то се највероватније није пуно одразило на веродостојност текста, јер су операцијски дневници настали у штабовима, били строго војничког карактера, без великих могућности да у њих уђу лични ставови. Приређивачки посао сведен је на неопходне лекторске интервенције и тачно ишчитавање имена појединих личности или топонима из рукописа пуковника Николића. Тиме је рукопис прилагођен савременим језичким, односно правописним нормама. Како белешке обилују подацима о личностима, географским појмовима и догађајима, захтевало би превише простора да се у посебним напоменама идентификују и о њима дају најосновније информације, па приређивач то није ни чинио.

На крају се налази *Списак официра и војних чиновника у току рата 1914–1920.* као и текст *Одлазак војске*

на границу 1912, преузет из књиге *Србија у ратовима 1912–1918, са освртом на ваљевски крај*, штампане 1972. у Ваљеву, у коме се даје слика расположења становништва уочи Првог балканског рата. Фотографије (укупно 36) Драгомира Глишића, академског сликара који је учествовао у ратовима 1912–1918, настале на Солунском фронту, додатно употпуњују слику фронтског живота дату у Дневнику.

Приређивач Здравко Ранковић се у *Поговору* кратко осврнуо на формирање Петог пука и Дринске дивизијске области у целини, којој је пук

формацијски припадао. Такође је дао најзначајније податке о самом Дневнику, његовом настанку, интервенцијама које је претрпео и судбини током Другог светског рата и касније. Због природе тог текста можда би било примерније да је дат као *Предговор*, чиме би се читалац на почетку упутио у даљу садржину књиге. Објављивање Ратног дневника Петог пешадијског пука значајан је издавачки подухват којим је један до сада мало познат рукопис приближен не само будућим истраживачима, већ и ширем кругу читалаца. У томе је и највећа вредност ове књиге.